

A Fedics-jelenség külhoni recepciójához

A fiatal Ortutay szerb kapcsolatai nyomában

Ortutay Gyula (Szabadka, 1910–Budapest, 1978) írja naplójában 1939. február 10-én: „Egyetlen érdekes vendégem volt, alig egy órája búcsúztam el tőle. Mihail Stevanović Belgrádból: meghívott a belgrádi szlavisztikai és folklorisztikai kongresszusra, és a székely népballada közép-európai összefüggéseiről is kért tőlem előadást. Fedicsről szóló tanulmányomat s pár Fedics-mesét szerbre fordít, s folyóiratukban ki is adja. Sokat beszélgettünk: értelmes, kulturált elme, s ha Közép-Európa népei úgy megértenék egymást tárgyalóasztalaiknál, mint mi a feketekávé mellett, jó lenne Európának. Igaz, hogy közöttünk nem is merült fel semminő érdekellentét.”¹

Az idézett naplórészletben írtakra Ortutay a későbbiekben nem tér vissza, ennek ellenére érdemes lesz alaposan elemzés alá venni mondatait, mivel e dolgozatban a továbbiakban bemutatásra kerülnek olyan háttéradatok, amelyek e meghívás és kapcsolatfelvétel tényét tovább árnyalják, s azt fogják bizonyítani, hogy e találkozásnak volt folytatása, ami az Ortutay-filológia előtt alig maradt ismert.

A naplórészlet elemzését és kommentálását érdemes a második idézett mondatban említett névvel kezdeni: ki is lehetett az a Mihail Stevanović, aki vendégként megfordulhatott Ortutay lakásán? A kérdés kapcsán a napló jegyzetei nem nyújtanak megbízható eligazítást. Ott ugyanis ez olvasható: „Talán Mihail Stevanović (1903–?) szerb szlavistáról van szó.”² A magyar(országi) olvasó tehát nem tudhatja, hogy ki hívta meg Ortutayt „a belgrádi szlavisztikai és folklorisztikai kongresszusra”. Nos, ma már délszláv művelődés- és szlavisztikatörténeti ismeretek birtokában azonosítha-

¹ ORTUTAY 2009. 45–46.

² Ugyanott: 570.

tó a személy, aki (legalábbis a naplóró szerint) meghívta. A név mögött (valószínűleg) Mihailo Stevanović (1903–1991) montenegrói eredetű szerb nyelvész rejlik, aki 1939-ben a belgrádi Bölcsészkar szkopjei kihelyezett tagozatának szerb nyelvészettel foglalkozó docense volt. (Mint majd a továbbiakban bizonyítani kísérlem meg, mégsem biztos, hogy ő volt a látogató.) A második kérdés a naplórészlet kapcsán az lehetne, hogy milyen „szlavisztikai és folklorisztikai kongresszusról” lehetett szó a vendég és Ortutay között. Nos, Ortutay feljegyzése majdnem pontos: 1939 elején gőzerővel folyt Belgrádban a szlavisták (szláv filológusok) III. nemzetközi kongresszusának szervezése. A tervezett kongresszus nevében tehát nem szerepelt a folklorisztika. A végül is lemondott rendezvény³ előre kiadott aktáiból tudjuk, hogy a folklorisztikának szekciót sem terveztek, az irodalomtörténeti szekció keretében előirányzott szerb és horvát irodalommal foglalkozó előadások alszekció egyik előadáscsoportja foglalkozott volna a népköltészet bizonyos kérdéseivel.⁴ Talán erre gondolhatott Ortutay, vagy a vendéggel nem jól értették meg egymást. (Arról nincs szó a naplórészletben, hogy milyen nyelven beszélgettek.)

Valaki tehát meghívta Ortutayt a tervezett belgrádi szlavisztikai kongresszusra, a naplójegyzetből azonban nem derül ki, hogy ő a meghívást el is fogadta volna.⁵ Hogy az Ortutayt felkereső személy (esetleg) mégis Mihailo Stevanović (nem pedig Mihail Stevanović) lehetett, annak egyetlen, vékony virtuális alátámasztó adata az lehetne, hogy Stevanović is tagja volt annak a csaknem hetven tagú szervezőbizottságnak, amely a kongresszust előkészítette.⁶ Arra azonban nincsenek adatok, hogy a szerb mondat-tannal, nyelvjárástannal és lexikográfiával foglalkozó Mihailo Stevanović bármilyen néven nevezhető kapcsolatba került volna népköltészeti kérdésekkel, különösen magyar népköltészeti kérdésekkel, tehát kompetens beszélgetőtársként meghívhatott volna egy magyar népköltészettel foglalkozó magyar folkloristát egy (reprezentatívnak tervezett) szlavisztikai nemzetközi kongresszusra. Ortutay kutatási területei: a népmese és a népballada kérdései (elsősorban ezeknek magyar anyaga), nem állhatott közel a szkopjei (ma: Macedónia) Bölcsészkaron szerb nyelvel foglalko-

³ Mivel a német csapatok 1939. szeptember 1-jén átlépték a lengyel határt, a szervezők az utolsó pillanatban a kongresszus lemondását határozták el. Lásd: STANKOVIĆ (priredio) 2008. 579–580. és 601.

⁴ STANKOVIĆ (priredio) 2008. 315–397. Ortutay neve nem szerepel a tervezett előadók között.

⁵ Lásd az előző jegyzetben írtakat, valamint: STANKOVIĆ (priredio) 2008. 738–751.

4 ⁶ STANKOVIĆ (priredio) 2008. 733.

A fiatal Ortutay Gyula

zó, egyébként montenegrói származású nyelvész érdeklődési köréhez. Az is kevésbé valószínűsíthető, hogy Mihailo Stevanović csupán egy személy (Ortutay) meghívása ügyében utazott volna Budapestre, amikor (a rendelkezésre álló adatok szerint) szinte ugyanakkor egy másik belgrádi személy is Budapesten tartózkodott ugyancsak a kongresszusra szóló meghívások megbeszélése ügyében. Ezt a kérdést érdemes részletezni, mivel úgy tűnik, sokkal inkább ez a másik személy lehetett az, aki Ortutay Gyulát meghívta a szlavisztikai kongresszusra.

1939 júliusában a *Magyar Nemzet* napilap interjút tett közzé Svetislav Stefanovićyal⁷, aki akkor éppen Budapesten tartózkodott családjával, s akkoriban fejezte be Madách Tragédiájának szerb fordítását. Stefanović mondta az interjúban az alábbiakat: „Ebben az esztendőben másodszor vagyok itt családommal. Márciusban azért jártam itt, hogy meghívjam a magyar tudósokat a szeptemberben tartandó belgrádi szláv kongresszusra. Több kiváló tudós, Melich, Lazicius, Tamás és Moravcsik tanár urak meg is ígérték részvételüket.”⁸ Bár, mint láttuk, Ortutay naplóbejegyzése némileg korábban (1939. február 10.) írja le találkozását a „Mihail Stevanović” nevű úrral, mégis úgy vélem, hogy Stefanović emlékezete egy hónapot tē-

⁷ Új szerb fordítás készül „Az ember tragédiájá”-ról. *Magyar Nemzet*, 1939. július 23. Az interjút újraközöltem: JUNG 2009. II. 72–74.

⁸ JUNG 2009. II. 74.

vedhetett, hisz azt mondta az interjúban, hogy ő éppen azért járt akkor Pesten, hogy meghívja a magyar tudósokat a Belgrádban szeptemberben tartandó szláv kongresszusra. Nem valószínű tehát, hogy ugyanabban az ügyben egy időben ketten is invitálták a magyar tudósokat a szlavisztikai kongresszusra. Egyébként Mihailo Stevanović mellett Svetislav Stefanović is tagja volt a fentebb már említett nagy létszámú kongresszusi szervezőbizottságnak.⁹ A két belgrádi úr neve egyébként mindössze egy mássalhangzóban tér el egymástól (Stevanović és Stefanović). Valószínűleg arról lehet szó, hogy Ortutay a két nevet összetévesztette.

Igaz, Svetislav Stefanović Ortutay nevét nem említette a meghívottak között, de ugyanígy nem említette a Kniezsa nevet sem, ezzel szemben Kniezsa István a másik négy meghívottal együtt bejelentette részvételét a végül is elmaradt kongresszusra.¹⁰ Úgy vélem tehát, hogy a tervezett belgrádi szlavisztikai kongresszusra szóló meghívást az említett négy „kiváló tudós” mellett Kniezsa Istvánnak és Ortutay Gyulának is Svetislav Stefanović adta át. Ortutay Gyula azonban a kiadott kongresszusi akták szerint nem jelentette be részvételét a kongresszusra.¹¹

Az eddig elmondottak mellett még egy sereg tény valószínűsítheti, hogy Ortutay vendégét nem Stevanovićnak, hanem Stefanovićnak hívták. Mihailo Stevanović, mint említettem fentebb, nem volt folklorista, ilyen affinitása sem volt; népköltéssel kapcsolatos írásokat nem tartalmaz közzétett bibliográfiája.¹² Arról sincs adat, hogy magyarul tudott volna, ami érthető is szakterülete (a szerb nyelvészet), származása (Montenegró) és 1939-ben érvényes szolgálati helye (Szkopje, akkori felfogás szerint Dél-Szerbia, ma: Macedónia) ismeretében. Még ha feltételezzük is, hogy ő (Stevanović) volt 1939-ben Ortutay vendége, olyasmit semmiképpen sem ígérhetett a vendéglátónak, hogy szerbre fordítja Fedicsről szóló tanulmányát és néhány Fedics-mesét, és azt folyóiratukban ki is adja. Fedics Mihály Ortutay által gyűjtött meséi egy része és egyéb prózaepikai szövegei akkor (1939-ben) még csak könyvtári forgalomba nem kerültek bibliofil kiadásokban és néhány újság- és folyóiratkiadásban voltak olvashatók¹³, a nagy Fedics-kiadás is csak egy évvel később, 1940-ben jelent meg.¹⁴ Valószínűtlen, hogy a magyarul ismereteink szerint nem is tudó

⁹ Lásd a 6. jegyzet adatát.

¹⁰ A bejelentett részvevők névjegyzéke: STANKOVIĆ (priredio) 2008. 738–751.

¹¹ Ugyanott.

¹² Mihailo Stevanović bibliográfiája megjelent: *Južnoslovenski filolog* XLVII. (Beograd) 1991. 5–28.

¹³ Ezek: *Jézus jelenése*, Budapest, 1937. és *Bátorligeti mesék*, Budapest, 1937. Lásd még a 29. jegyzetet is!

¹⁴ ORTUTAY 1940.

Mihailo Stevanović ezekről hallott volna vagy ismerte volna őket. Az is valószínűtlen, hogy „a székely népballada közép-európai összefüggéseiről” is kért volna Ortutaytól kongresszusi előadást. Az is kíváncsivá teheti a naplórészlet mai elemzőjét, hogy mire vonatkozik az „is”. Milyen más virtuális előadásra? Ezt nyilván soha nem fogjuk megtudni. Az Ortutay naplójában említett folklórtémák tehát kizárják azt a lehetőséget, hogy a kongresszusra szóló meghívást egy Stevanović nevű úr adta volna át. Akkor még nem is szóltam arról, hogy milyen folyóirata volt „Stevanović”-nak, amelyben Ortutay népköltészeti tanulmányát és a szerbre fordított magyar népmeséket közölte volna. Az összes eddig ismertetett háttéradat tehát valószínűtlenné teszi, hogy Ortutay látogatója a „Mihail Stevanović” nevet viselte volna.

Annál több háttéradatot lehet felsorakoztatni ezzel szemben, az eddig bemutatottak mellett, amelyek azt valószínűsítik, hogy a látogató Svetislav Stefanović lehetett. Lássuk ezeket is sorjában. Az 1877-ben Újvidéken (tehát Magyarországon) született Svetislav Stefanović a 20. század első fele szerb kultúrájának egyik tragikus sorsú csúcsertelmiségje volt.¹⁵ A Bécsben orvosi szakképesítést megszerző Stefanović párhuzamosan anglistikái és irodalmi komparatiztikái tanulmányokat is folytatott. Intellektuális pályáját költőként kezdte; őt tekintik a 20. századi modern szerb költészet egyik előfutárának és képviselőjének. Költői munkássága mellett sorra lefordította Shakespeare drámai műveit, s napjainkban is őt tekintik a legjobb szerb Shakespeare-fordítónak. Stefanović magyarul is tudott, s mint már említettem, 1939-ben lefordította Madách Tragédiáját.¹⁶ Egyéb nyelvekből is fordított (pl. német, olasz, óhéber). A harmincas évek derekán hivatásos orvosként nyugállományba vonult, s onnantól kezdve kizárólag irodalmi és műfordítói munkásságának élt. Egész pályája során élénken foglalkoztatták a népköltészet kérdései is, ebből a tárgykörből is közzétett számos összehasonlító népköltészeti tanulmányt. Tevékenységének ez a része ebben a pillanatban azért fontos számunkra, mert naprakészen ismerte korának világnyelveken megjelent népköltészeti műveit, s ezeket fel is használta. Nagyszabású tanulmányokat publikált a népballada eredetéről és komparatív kérdéseiről;¹⁷ külön foglalkozott a falba épített feleség (a magyar anyagban: a Kőműves Kelemenné balladatípus) népköltészeti vonatkozásaival;¹⁸ több tanulmányban taglalta a népi prózaepika

¹⁵ Stefanović életét és magyar kötődéseit áttekintettem: JUNG 2009.

¹⁶ Megjelent: MADÁČ 1940.

¹⁷ STEFANOVIĆ 1933. 187–200.

¹⁸ Ugyanott: 245–314.

kérdéseit délszláv és nemzetközi vonatkozásokban;¹⁹ ezenkívül különösen foglalkoztatta a délszláv verses epika, s egyáltalán a verses epika. Legfontosabbnak tartott népköltészeti tanulmányait 1933-ban külön kötetben tette közzé.²⁰ A harmincas évek második felében érdeklődése a magyar művelődéstörténet és népköltészet felé (is) fordult, több fontos dolgozatában taglalta a magyar történelem néhány fontos eseményének kapcsolatait a szerb népköltészettel, illetőleg szerbül ismertette a magyar irodalom szerb szempontból is releváns régi alkotásait.²¹

Stefanović magyar kötődését és a magyar kultúra (többek között a magyar népköltészet) felé irányuló tájékozódását és érdeklődését a második világháború eseményei (Belgrád és Szerbia német megszállása, a Délvidék – a korábbi szerbiai Vajdaság – magyar visszacsatolása) derékba törte. A nedići Szerbiában, a németek megszállta Belgrádban tudatosan vállalt kulturális szerepéért a partizánok által 1944 novemberében visszafoglalt Belgrádban az új hatalom az elsők között letartóztatta és a megszállókkal való együttműködés vádjával kivégeztette. Az újjáalakult Jugoszláviában Stefanović személyéről és életművéről évtizedekig nem lehetett szó, ennek megfelelően gyakorlatilag feledésre volt ítélve. A rehabilitálására tett kísérletek csak a legutóbbi évtizedekben kezdődtek meg.²²

1939 tavaszán, tehát két esztendővel a királyi Jugoszlávia széthullása előtt Svetislav Stefanović a modern szerb költészet reprezentánsaként, műfordítóként és komparatista népköltészeti szakemberként volt ismert Belgrádban, aki népköltészeti dolgozatait és ismertetéseit a korszak legjelentősebb szerb népköltészeti szakfolyóiratában, a *Prilozi proučavanju narodne poezije* címűben tette közzé. Említett pesti interjújában (*Magyar Nemzet*, 1939 nyara) büszkén emlegette ilyen irányú kutatásait és dolgozatait.²³

Az eddig elmondottak ismeretében szinte kínálkozik a következtetés, hogy a népköltészet-kutató és a magyar népköltészet bizonyos témái felé tájékozódó Svetislav Stefanović lehetett az, aki Ortutayt felkereste és meghívta az 1939 őszi tervezett nemzetközi szlavisztikai kongresszusra. S éppen olyan témáról kért tőle előadást (a székely népballada közép-európai összefüggései), ami magát is foglalkoztatta, hisz a kongresszus előre kiadott aktáiból tudjuk, hogy maga Stefanović is – egyik bejelentett előadásaként – az építőáldozatról kívánt előadni²⁴, s egyik említett magyar

¹⁹ Ugyanott: 5–159.

²⁰ STEFANOVIĆ 1933. (Második kiadása 1937-ben.)

²¹ Ezeket a dolgozatait felsoroltam és áttekintettem: JUNG 2009.

²² Lásd a 15. jegyzet adatait.

²³ Az újraközölt interjúban: JUNG 2009. II. 73.

²⁴ Tartalmi összefoglalása *Zur Bauopfersage* címen: STANKOVIĆ (priredio) 2008. 555–556.

témájú összehasonlító népköltészeti dolgozatában magyar irodalom alapján áttekintette és számos balladarészlet-fordítással illusztrálva bemutatta szerbül a Kőműves Kelemenné magyar népballada – Ortutay balladaválogatása és bevezető tanulmánya előtti – kérdését.²⁵

S ha valóban Svetislav Stefanović volt Ortutay Gyula látogatója 1939 tavaszán Budapesten, akkor ő valóban megígérhette vendéglátójának, hogy Fedicsről szóló tanulmányát és néhány Fedics-mesét szerbre fordít és folyóiratukban (nyilván a *Prilozi* címűben) kiadja. Stefanović ugyanis tudott magyarul, s a fordításban magyar felesége – Radics Gitta – is segíthetett volna neki, mint tette Madách Tragédiájának fordítása közben is.²⁶

S nagy valószínűséggel az is rekonstruálható, hogy honnan tudta az akkor már hatvanas éveinek elején járó belgrádi szerb költő, műfordító és népköltészet-kutató, hogy a tervezett nemzetközi szlavisztikai kongresszuson egy akkor még csak huszonkilenc esztendőes budapesti folklorista alkalmas lesz olyan komoly komparatista témáról előadni, mint a székely népballada közép-európai összefüggései. S miért éppen a székely népballada szerepel a tervezett címben, nem pedig az átfogóbb magyar népballada megnevezés? Minderre az egyetlen kínálkozó válasz az lehet, hogy Stefanović budapesti népköltészeti tájékozódásai során látta és kézbe is vette az Ortutay által válogatott és szerkesztett *Székely népballadák* című reprezentatív kiadványt²⁷, amelynek komoly igényű és terjedelmes bevezető tanulmánya is van a válogató tollából. A Buday György által illusztrált szép kötet először 1935-ben jelent meg a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda kiadásában. E türelmes filológiával összeállítható háttéradatok tehát szépen összeállanak, ami ismét ezt a feltevésemet látszik alátámasztani, hogy Ortutay látogatójában Svetislav Stefanovićot, nem pedig Mihail Stevanovićot (Mihailo Stevanovićot) kell keresnünk.

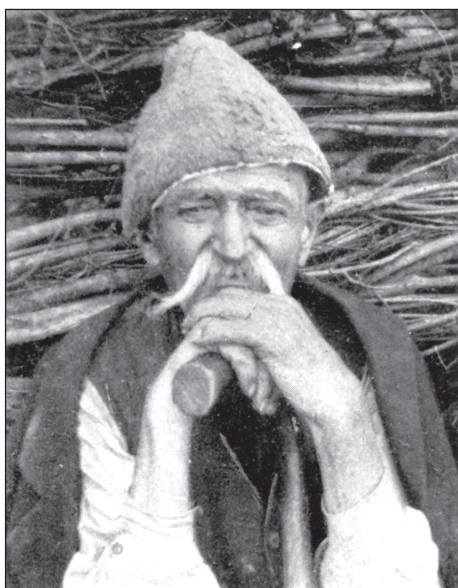
Mindeddig azonban nem kerítettem sort arra, hogy a naplójegyzetben emlegetett Fedics-tanulmánynak és Fedics-meséknek háttéradatait is bemutassam. Márpedig ezek képezhetik az eddigiekben tárgyalt tények és feltevések mellett a legjelentősebb adalékokat az Ortutay-filológia ez idáig alig ismert vonatkozásaihoz.

Fedics Mihály (1851–1938), mint az a magyar népmesekutatás történetéből közismert, Ortutay Gyula leghíresebbnek tartott Szabolcs megyei mesemondója volt. A ruszin eredetű, de magát már magyarnak tartó agg, száználmas sorsú és életű embert Ortutay fedezte fel 1936-ban, s mindössze

²⁵ STEFANOVIĆ 1935.

²⁶ A fordító Stefanović ezt közli is: MADAČ 1940. Predgovor XV.

²⁷ BUDAY-ORTUTAY 1935.

Az aggastyán Fedics Mihály

három esztendő állt rendelkezésére, hogy tőle meserepertoárját lejegyezze. Ez csak részben valósult meg, mivel Fedics 1938 decemberében elhunyt, tehát lejegyzetlen meséinek egy részét magával vitte a másvilágra. Ortutay a Fedicstől megörökített magyar népmeséket és egyéb prózaepikai szövegeket 1940-ben adta ki, terjedelmes bevezetővel és jegyzetapparátussal együtt.²⁸

A feljegyzett szöveganyagból a gyűjtő e reprezentatív kötet előtt néhány kisebb bibliofil kötetet is közzétett²⁹, s egy-egy szöveget lapokban és folyóiratokban is publikált. Szerencsére még Fedics életében indult meg és folyt a Magyar Rádió szervezésében és Ortutay vezetése alatt a magyar népköltészet (népzene, népdalok, gyermekjátékdalok, népmeseanyag, népszokások) hangfelvételre rögzítése a Pestre utaztatott énekesek, zenészek, mese- és nótafák által. Ennek az akciónak keretében Fedics Mihály is több ízben eljutott a rádióba, és ott mikrofonba mondta néhány hosszabb

²⁸ ORTUTAY 1940. Rövid összefoglalásom elsősorban e mű bevezető tanulmánya alapján készült.

²⁹ Ezek: *Jézus jelenése*. Fedics Mihály mondása alapján lejegyezte Ortutay Gyula. Buday György fametszeteivel. Budapest, 1937. és *Bátorligeti mesék*. Ortutay Gyula gyűjtése. Buday György rajzaival. Budapest, 1937. E mű példánya megtalálható az újvidéki Szerb Matica Könyvtár állományában, ahová ajándékozás útján került. Az ajándékozó belgrádi illetőségű, tucatnevet viselő hölgy volt (Bosa Popović), tehát ma már nem lehet tudni, hogy a bibliofil kiadvány hogy került Belgrádba. Állományba iktatták 1977 végén.

meséjét és több rövidebb prózaepikai szövegét.³⁰ Fedics néhány meséje tehát hangzó anyag formájában is az utókorra maradt, s mivel e népköltészeti anyagot tartalmazó hanglemezeket (a híres Pátia-lemezeket) bárki megszerezhetette magának, ily módon Fedics meséit később nemcsak olvasni lehetett, hanem a kor lemezjátszóin meg is lehetett hallgatni őket.

Az itt röviden összefoglalt tényeket Fedics Mihály kapcsán (ezt neveztem Fedics-jelenségnek) Ortutay több ízben és több helyen megírta³¹, s a magyar népköltészet történetéből napjainkra már minden alapszinten tájékozódó érdeklődő előtt közismert (lehet); a részletek vonatkozásában e dolgozat olvasóját a jegyzetekben közölt adatokhoz és e dolgozat irodalomjegyzékéhez utalom.

Visszatérve most Ortutay naplójának idézett részletéhez, fölmerül a kérdés, hogy vajon a látogatójaként megnevezett „Mihail Stevanović” (ha valóban Mihailo Stevanović volt a vendég) 1939 februárjában mit tudott Fedics Mihályról, Ortutay mesegyűjtő tevékenységéről, ha már azt ígérte a vendéglátónak (Ortutaynak), hogy „Fedicsről szóló tanulmányomat s pár Fedics-mesét szerbre fordít és folyóiratukban ki is adja”. Mint e dolgozatban több ízben utaltam rá, valószínűtlennek tartom, hogy Mihailo Stevanović lett volna a látogató, hisz az nem foglalkozott népköltészeti kérdésekkel, magyar nyelvtudása adatokkal nem támasztható alá, s nem ismerhette Ortutaynak Fediccsel kapcsolatos addigi közléseit – egyszóval: Stevanović felbukkanása ebben a kontextusban nonszensz.

Ezzel szemben (a fentebb röviden bemutatott) Svetislav Stefanović lehetett a látogató, s nemcsak azért, mert szinte ugyanabban az időben néhány magyar kitűnőséget meginvitált a Belgrádban tervezett nemzetközi szlavisztikai kongresszusra, hanem valamilyen formában szinte bizonyosan ismerte Ortutay népköltészeti kutató- és gyűjtőtevékenységét, s tudomása volt valamilyen formában a mesemondó Fedics Mihályról és meseanyagáról is. Felmerülhet a kérdés, hogy tudott-e Ortutay 1938-ban és 1939 legelején már publikus, Fedicset érintő közléseiről³², vagy pedig (csak) a hanglemezekre rögzített Fedics-mesékkal találkozott valamelyik pesti tartózkodása során. E kérdésre pontos és kétségbevonhatatlan választ adhatunk, mégpedig magának Stefanovićnak egyik megnyilatkozása alapján.

Svetislav Stefanović 1939. április 8-án, tehát nem sokkal budapesti kongresszusra invitáló útja után, dolgozatot tett közzé *A népköltészet jobb*

³⁰ E kérdés kapcsán lásd Ortutay cikkeit: ORTUTAY 1938. és ORTUTAY 1938a.

³¹ Ugyanaz.

³² A 30. jegyzetben jelzett cikkeken kívül: ORTUTAY 1939.

tanulmányozásáért (Za bolje proučavanje narodne poezije) címmel.³³ Ez a dolgozat éppen nemrégiben vált csak újra hozzáférhetővé³⁴, miután eredetileg olyan kiadványban jelent meg (*Jugoslovenska stručna štampa*), amely napjainkban alig fordul elő a nagyobb könyvtárakban is.³⁵ Stefanović munkáinak teljes bibliográfiáját egyébként sem tették még közzé³⁶, ezért nem elképzelhetetlen, hogy további lappangó dolgozataiban még előkerülhetnek magyar–délszláv összehasonlító népköltészeti vonatkozásúak.

Lássuk tehát most, hogy említett dolgozatában Stefanović milyen vonatkozásban és mit mond a szerb olvasó számára Fedics Mihályról. A szövegnek csak azokat a részeit adom szöveghű magyar fordításban, melyek számunkra ennek a tanulmánynak témája szempontjából elengedhetetlenek, további részeit tartalmi összefoglalás formájában ismertetem.

Dolgozatának első részében Stefanović arról ír, hogy már jóval korábban felhívta a figyelmet „népköltészetünk tanulmányozásának kétségbeejtő helyzetére nálunk”. Ez a mondat kétségkívül a szerb népköltészet vizsgálatának szerbiai állapotát villantja fel Stefanović meglátása alapján. Arról is beszél, hogy már korábban javasolta: a népköltészet vizsgálatának modern módszereit egyetemi vagy akadémiai szinten és szervezésben kellene megvalósítani. Minderre azonban nem került sor, amiből csak kára származott a tudománynak és a népköltészetnek (vagyis az akkori szerb tudománynak és népköltészetnek), ami a világ érdeklődése alapján „legfőbb büszkeségünk”. Goethe korában ez a népköltészet a legtekintélyesebbnek számított, de azóta háttérbe szorították más népköltészetek, még a kevésbé értékesek is, melyek azonban tudományosan jobb feldolgozást nyertek. Elmondja, hogy „nálunk” a népköltészet tudományos szintű tanulmányozása szinte kizárólag a szöveglejegyzésre és a szövegek vizsgálatára korlátozódott. Ebben a vonatkozásban Vuk (Karadžić) volt a példa, csaknem végzetes a későbbi gyűjtők számára, akik csak a szövegeket jegyezték fel, némi adatokkal az énekesekkel kapcsolatban, s közben a szövegeket javították, szépítették. Ily módon a már ismert témák variánsainak számát növelték csak a végtelenségig. Ám a népköltészet igazi tanulmányozása ezzel nem nyer szinte semmit. Hogy keletkezik a népdal, hogy őrződik

³³ STEFANOVIĆ 1939.

³⁴ STEFANOVIĆ 2009. 219–222.

³⁵ Az eredeti közlés az egyébként kitűnő Szerb Matica Könyvtárban sem található, a kérdéses periodikumnak ott is csak szórványpéldányai találhatóak.

³⁶ Legrészletesebb folklorisztikai bibliográfiája: GRUJIĆ 2006. 180–185. és STEFANOVIĆ 2009. 241–243. Egyéb műveire is kiterjedő bibliográfiája (ez sem teljes): *Petković-Prošić, Zdenka: Kritičke ideje Svetislava Stefanovića. Beograd, 1999.* 233–245.

meg, hogyan hagyományozódik? – ezeket a kérdéseket nálunk éppenhogy csak érintették.

„A Szkutari építése legenda magyar változatairól írott cikkemben már alkalmam volt rámutatni, hogy a magyar kutatók az elsők között voltak, akik (hang)lemezre alkalmazták népdalfelvételek alkalmával (Vikár Béla még 1908-ban). Ugyanazt a dalt ugyanannál az énekesnél kétszer feljegyezték. Tovább bővítették aztán a dallam feljegyzésével, azt megint először a dallam miatt, a zenei vonatkozások érdekében; később a szöveggel együtt. Az ismert zenészek, Bartók és Kodály maguk is a legszigorúbb tudományos módszerekkel jegyezték fel és tanulmányozták a magyarok és szomszéd népek népdalait. Végül feljegyezték a táncot is, melyhez a dalt énekeltek, majd következett maga az énekes, a táncos és azok módszere. Csak így nyerhető világos és teljes kép a népdalról és költőjéről.”³⁷

Ezt követi Stefanović eszmefuttatása a szerb népköltészet bizonyos vonatkozásairól, amely azonban e dolgozatban tárgyalt kontaktológiai kérdések szempontjából nem elsődleges, ezért azoknak ismertetését elhagytam. A következő részlet azonban alapvetően fontos, azt teljes terjedelmében adom magyar fordításban.

„S ha már megemlítettük a szomszéd magyarokat, mutassunk rá még valamire azokból a tapasztalatokból, amire szert tettek kutatóik ebben a kérdéskörben.

Egy fiatal tudós, dr. Ortutay Gyula professzor, elindult annak az ötletnek nyomán, hogy a legkorszerűbb műszaki eszközökkel feljegyezze a népmeséket is. Abban a szerencsés helyzetben volt, hogy ily módon felfedezett egy zseniális népmesemondót, Fedics Mihályt. Fedics 85 éves öregember volt, amikor felfedezte. Kezdetben elutasította, hogy meséljen, mondván, ő nem tud semmit. Amikor (Ortutay) rábeszélte a mesélésre, áradatként tört föl Fedicsből a népmesék kifogyhatatlan forrása. (Fedics) írástudatlan volt, nem tudott sem olvasni, sem írni. Származására szláv, ruszin volt. Miután Ortutay professzornak elmesélte meséit, tavaly elhunyt. Ha korábban halt volna meg, mekkora kár! Úgy tűnik, azért élt ilyen hosszú ideig, hogy megérje felfedezőjét és átadja neki kincseit.

Fedicstől néhány teljes népmeséjét lemezekre rögzítették. Megőrződött hangja is és mesélésének módja. Öreges hang, de világos, drámai. És a módszere? Hihetetlen beleélés, azonosulás a témával, a hőssel, az epizód-

³⁷ STEFANOVIĆ 2009. 219. Hivatkozott cikke: STEFANOVIĆ 1935. Ott azonban (178. p.) arról beszél, hogy a gyűjtés fonográffal történt, ami megfelel a történeti tényeknek. Ortutay említi egy helyütt, hogy Vikár Béla fonográfós népköltészeti gyűjtését 1896-ban kezdte. Vikár Béla saját fonográfós gyűjtéseinek kezdeteiről beszámol: VIKÁR 1943.

dal, amelyet mesél, a szöveggel, amelyet mesél. (Fedics) hangja változik, fölemelkedik, majd aláhull. A próza a lírai helyeken egészen világosan ritmikussá válik, versbe megy át, a tiszta költészetbe. Hangjából érezhetik, hogy a mesélő gesztusaival is részt vesz abban, amit mesél. A legtokéletesebb színművész nem tudná azt jobban bemutatni. (Fedics) nemcsak előadói szerepét alkotja meg, hanem a szöveget is alkotja, amelyet mesél. Ha ugyanazt a mesét két vagy három alkalommal meséli el, mindig másként mondja: hozzátesz, megváltoztatja, újraalkotja. Maga mondja: ha valaki tud harminc vagy negyven témát, csinálni lehet száz vagy ezer mesét is, amennyiben természetesen – ahogy Fedics zseniálisan mondta – van hozzá tehetsége és értelme.³⁸

Fedics Mihály klasszikus példája és bizonyossága annak, hogy a népmese lényeges része a népköltészetnek, nemcsak a népdal. Olyan tény ez, amit magam mindig is állítottam, s ami nálunk csaknem kérdésessé vált vagy figyelmen kívül hagyták, így a népmesét még kevésbé vizsgálták, mint a népdalt. Egyébként a népmese nem is válik el élesen a népdaltól, sőt mi több, a népmese nemcsak párhuzamos formája a népköltészetnek, hanem a népdallal gyakran a legközvetlenebb módon összekapcsolódik, egyik a másikba átömlik, egyik a másikba átmegy, egyik a másikat felváltja és helyettesíti. Emlékszem, Čajkanović népmeseegyűjtésében³⁹ rábukkantam egy olyanra, amely csaknem teljes egészében vagy talán egészen verses formát mutatott, bár prózai formában jegyezték fel és nyomtatták ki. Példa van rá, hogy a népi énekes egy és ugyanazon témát, akár hősi jellegűt is, először prózában meséli, majd énekli, vagy fordítva: előbb énekli, majd utána meséli prózában egészen, vagy pedig egy részét így, a többit úgy. Ezt a magyar kutatók feljegyezték, s magam is megemlítettem a Szkutari építése legendájának egyes változatai példáján.⁴⁰

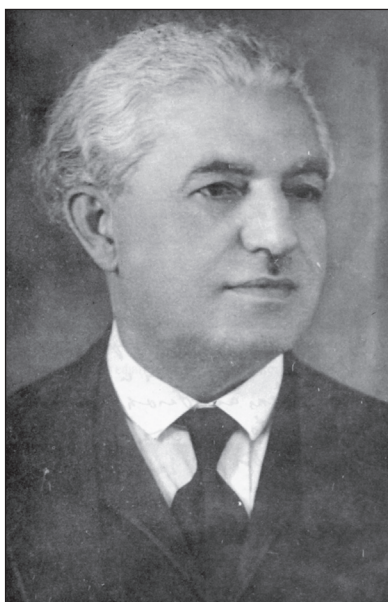
Mit mond nekünk mindez?

Mindenekelőtt mindez alátámasztja azokat a dolgokat, amelyeket korábbi dolgozataimban ebből a kérdéskörből hiába állítottam, nem tartva

³⁸ Nem tudható, hogy Fedics kijelentését honnan idézi Stefanović. Ortutay két helyen is utal ugyanerre. „– Mégis – mondotta, – aki néhány mesét tud, az maga is csinálhat százat is, ha »jó fogalma van hozzá.«” ORTUTAY 1937. 10., valamint: „Aki csak pár mesét is tud, csak tízet is, az akár százat is csinálhat belőle, ha van fogalma (azaz: tehetsége) hozzá.” ORTUTAY 1940. 84. (Ortutay ezen a helyen idézőjelben közli Fedics szavait.) Látható tehát, hogy a Fedics szájába adott kijelentés elég eltérően, népköltészeti fogalommal élve: változatokban nyert idézést.

³⁹ Stefanović nyilván Čajkanović ma már klasszikusnak számító, a maga korában modern szemléletű művére gondol: *Čajkanović, Veselin: Srpske narodne pripovetke. Knjiga 1. Beograd, 1927. SEZb XLI.*

⁴⁰ Lásd: STEFANOVIĆ 1935. 176.

Az idősödő Svetislav Stefanović

magam vakon csak a rögzített szöveghez, hanem visszaemlékezve arra, hogy gyermekkoromban magam hallgattam a népdal és a népmese előadását, s azt hogyan illusztrálják az újabb terepi kutatások.”⁴¹

Dolgozatának további részében arról beszél, hogy a népdal, vagyis a népköltészet még mindig él az egyszerű nép körében, tehát az ő körükben kell azt vizsgálni, mintegy a forrásnál. Azt is mondja, hogy a népköltészetet még mindig és újra alkotja a nép, a népi költő nem csupán énekes; nemcsak a kész, megtanult, a hagyomány által megőrzött szöveg átörökítője. A jó népi költő mindig alkotó, szerző is. A népköltészetet nem a „nép” alkotja, hanem a közülük kikerült zseniális egyéniségek. Stefanović szerint a népköltészet a közösségi és az egyéni alkotás szintézise. A hagyomány őrzi a témákat, a forma és alakításmód változik, gyakran jelentős egyéni adalékokkal. A kölcsönzött témák mégis ritkábbak az eredetieknél, az irodalmi és művészi kölcsönzések még inkább ritkák. „Bartók például a magyar népi dallamok esetében – a dallamok átvitele sokkal könnyebb, mint a szövegé – tízezer különböző (magyar népi dallam kapcsán) a legnagyobb nagyvonalúsággal állapíthatta meg, hogy mégis alig van negyven százalék magyar dallam, amelynek idegen, legnagyobbbrészt szláv-szlovák, ruszin vagy szerb eredetére lehet gondolni. Hány népdalt-dallamot vizsgáltak meg nálunk zenei szempontból?”⁴²

⁴¹ STEFANOVIĆ 2009. 220–221.

⁴² Nem tudni, hogy Bartók hol írta ezt.

Szövegének befejező részében Stefanović elmondja, hogy a magyarok és az oroszok ezen a téren messze elhagytak bennünket, de nemcsak bennünket (tehát a szerbeket), hanem másokat is, s a magyarok és az oroszok a finnekkel együtt joggal szerezték meg az első helyet a világ tudományos életében a népköltészet vizsgálata terén, s példává, modellé váltak a többiek számára. Külön kiemeli, hogy a magyaroknál és az oroszoknál nagy érdemeket szerzett ebben a munkában a rádió, amely műszaki és anyagi eszközöket bocsátott e vizsgálatok rendelkezésére, s e munka teljes programját kidolgozta a jövőre nézve. „Nem teljes két esztendő alatt hanglezemre vettek fel egy sereg népdalt, dallamot, táncot, gyermekdalt, balladát, epikus éneket, népmesét. Fedics egyik hosszabb meséjének rögzítésére például tizenegy lemezt használtak fel. Egy lemez nem éppen olcsó, hogy ne is szóljunk a többi kiadásról, amit ez megkövetel.”⁴³

Befejezésül Stefanović egy külön intézet megalakulását szorgalmazza, amely az akadémia vagy az egyetem kereteiben foglalkozna a népköltészet tervszerű és átgondolt vizsgálatával. A magyar és az orosz példa alapján azt is elképzelhetőnek tartja, hogy a népköltészet vizsgálata a rádió keretében valósuljon meg, de akár mindhárom intézmény együttes részvételével.

Stefanović tárgyalt dolgozatának befejezése kapcsán azt állapíthatjuk csak meg, hogy alig két év múlva a világháború a Balkánt is lángra lobbantotta, s onnantól kezdve a népköltészet modern vizsgálatának kérdése már nem volt elsődleges gondnak tekinthető Szerbiában. Sőt a jól ismert okoknál fogva Belgrádban nem volt már ildomos a magyar példát vagy modellt sem emlegetni.

Ma már, hetven esztendővel azután, hogy Stefanović közzétette az előbbiekben bemutatott dolgozatát, s melyben bőven foglalkozott a Fedics-jelenséggel, érdemes annak is utánajárni, hogy a szerb népköltészet-kutató és műfordító honnan merítette adatait, és minek alapján tette meg Fedics mese-előadói tehetségével és módszerével kapcsolatos – szinte rajongó – megállapításait. Ennek a nyomozásnak állandóan szem előtt kell tartania az időpontot – Stefanović dolgozata 1939. április 8-án jelent meg a jelzett lapban, tehát ha szem előtt tartjuk az akkori kor nyomdatechnikáját, a cikket még márciusban kellett megírnia, közben ugyancsak márciusban Pesten járt a korábban említett kongresszusi invitálás ügyében –, s ennek alapján valószínűsíteni, hogy Fediccsel kapcsolatos adatai honnan származhatnak.

Ami az írott (nyomtatott) valószínű forrásokat illeti, Ortutay *Népmese, népdal – néprajzi hanglemez* című cikke már 1938-ban olvasható volt a

Magyar Szemle 11. számában;⁴⁴ ebben a cikkben már szólt Ortutay Fedics Mihály meséiről és mesemondó tehetségéről, hisz néhány meséjét néprajzi hanglemezeire rögzítették, s a cikk éppen erről a kérdéskörrel szól. Ugyancsak 1938 kora nyarán az egyik magyar nyelvészeti folyóiratban szólt Ortutay a néprajzi hanglemezek ügyéről, ebben a cikkben azonban Fedicsről nem esik említés.⁴⁵ Annál fontosabbnak kell tekinteni Ortutay *A mesemondó Fedics Mihály* című tanulmányát⁴⁶, melynek egyik változata 1939 (feltehetően) februárjában jelent meg a *Tükör* című folyóirat 1939. 2. számában. Hogy ezek közül mit ismerhetett Stefanović, nem tudjuk. Feltételezem azonban, hogy ha 1939 februárjában (ahogy Ortutay Naplója mondja) ő volt a látogató a naplóírónál, nem pedig Stevanović (ahogy Ortutay írja), akkor nem lehetetlen, hogy e dolgozatra maga a szerző Ortutay hívta fel látogatója figyelmét, hisz akkor már – legalábbis a magyar változat – publikus lehetett. (A teljes angol változat majd csak 1940-ben jelent meg.⁴⁷) Ezt a feltevésemet az is alátámasztani látszik, hogy Fedics mesemondó tehetségéről és mesélő módszeréről Ortutay dolgozatában, valamint Stefanović cikkének szó szerint idézett részleteiben (lásd fentebb!) szinte azonos fogalmazásmód és szinte szó szerinti egyezés is megfigyelhető. Ebből arra következtettek, hogy Stefanović kezében megfordulhatott Ortutay Fedics-tanulmányának *Tükör* folyóiratbeli változata.

Biztosra vehető azonban, hogy Stefanović ismerte és hallgatta a Pátria néprajzi hanglemezsorozat legalább Fedics-meséket tartalmazó darabjait. Fedics előadásmódjának cikkében olvasható szinte ihletett-rajongó jellemzése ezt valószínűsíti. Ezekkel a hanglemezekkel tehát mindenképpen meg kellett ismerkednie, hisz egész ismertetett dolgozata a népköltési alkotások ezzel a módszerrel történő (akkori) modern rögzítésmódjáról szól, amit Stefanović elengedhetetlennek tartott a népköltészet modern tanulmányozása szempontjából.

Ezeknek a háttéradatoknak fényében válik teljesen világossá és érthetővé Ortutay Naplójának az a mondata, amely így szól: „Fedicsről szóló tanulmányomat s pár Fedics-mesét szerbre fordít, s folyóiratukban ki is adja.”⁴⁸ Ennek az ígéretnek ötlete minden bizonnyal Stefanovićtól származhatott a látogatás során folyt beszélgetés alapján, hisz egyrészt az Ortutay-tanulmány, másrészt néhány Fedics-mese kitűnően alátámaszthatta volna a szerb folklórkutató elképzeléseit a szerb folklorista közvélemény előtt.

⁴⁴ ORTUTAY 1938.

⁴⁵ ORTUTAY 1938a.

⁴⁶ ORTUTAY 1939.

⁴⁷ Az angol változat pontos adatait közli: ORTUTAY 1940. 387.

⁴⁸ ORTUTAY 2009. 46.

Másrészt az ötlet a közismerten (már akkor is) hiú Ortutaynak is hízelegetett, továbbá maga írta a Fedicsről szóló tanulmányában: „az összehasonlító folklorista tanúskodik amellett, hogy Fedics Mihály ezeket a változatokat az új alkotás, a nagyszabású epikum rangjára emelte, s ahogy Homérosz epikájában kifejeződik az egész hősi görögség, Fedics Mihály meséiben is benne van a szegényparasztság hősi epikája, egész életideálja, mesékbe menekült vágyakozása. (Csak zárójelben említem, ezért lenne érdemes, ha meséi nemcsak magyar nyelven jelennének meg: anyaga más nemzetek folkloristáit is bizvást érdekelné.)”⁴⁹

Jómagam a Pátria néprajzi hanglemezsorozatot sohasem láttam, darabjai nem jártak a kezemben, tehát nem tudom, hogy a lemezborítók (vagy esetleg a mellékelt tájékoztató füzetek, ha voltak ilyenek) mit tartalmaztak. Az a gyanúm, hogy az alapos Stefanović ilyen fontos kérdésekben nem a lemezborítók virtuális adatai alapján tájékozódott. S mit ad Isten! még két adat azt látszik valószínűsíteni, hogy Ortutay találkozott Svetislav Stefanovićyal 1939 februárjában. Említettem fentebb, hogy Stefanović 1939 nyarán a *Magyar Nemzet*nek adott interjújában megnevezte azokat a magyar tudósokat, szerintem nem mindenkit, akiket meginvitált a belgrádi nemzetközi szlavisztikai kongresszusra. Ebben a névsorban szerepel Melich (János) és Laziczius (Gyula) neve is.⁵⁰ Ortutay írja a néprajzi hanglemezfelvételekről szóló egyik dolgozatában, hogy munkájukba magyar nyelvészek is bekapcsolódtak, elsőül említve Melich és Laziczius nevét.⁵¹ Nem arról lehet itt szó, hogy a két magyar nyelvészt, akinek munkássága szlavisztikai irányú is volt, Ortutay ajánlotta Stefanović figyelmébe, hogy őket (is) invitálja meg a belgrádi szlavisztikai kongresszusra?

Stefanović és Ortutay lehetséges és valós kapcsolatai vonatkozásában még két adatot meg kell említeni. Mindkettőre Ortutay Gyula egy-egy művében szerepelnek utalások. Hogy a pesti folklorista tudott Stefanović cikkéről, amelyben fontos részletek szólnak Fedics Mihályról és mesemondásáról, sőt magáról a gyűjtőről is, annak írásos nyoma van a nagy Fedics-könyv bevezető tanulmányának vége felé. Ez a néhány mondat a következő: „Hogy meséit mennyire jellemezte ez a párbeszédes formájú szerkesztés, arra mi sem jellemzőbb, mint az, hogy Svetislav Stefanovics, ki hanglemezeiről hallgatta meséit s keveset értett magyarul, mégis kiemelte cikkében ezt a sajtószzerű dramatikusságot, sőt utal arra is, hogy még a hanglemezeiről látatlanban is érzékelhető gesztikulálása, s a párbeszédeket

⁴⁹ ORTUTAY 1939. 360.

⁵⁰ JUNG 2009. II. 74.

⁵¹ ORTUTAY 1938. 68.

kísérő s az ábrázolást jellemző gesztusai. Sztefanovics e finom megfigyelése valóban jellemző Fedicsre.⁵² Hogy Ortutay Stefanović egész cikkét nem ismerte, annak egyik bizonyítéka az, hogy – mint a főtebb adott fordításból látszik –, Stefanović nem írt Fedics meséinek párbeszédeiről, de sok minden egyébről, amire Ortutay nem tért ki. Ha ismerte volna a belgrádi folklorista Fedicsre és előadásmódjára vonatkozó – szinte rajongó – megállapításait, nyilván azokat is idézte volna, hisz egy külhoni hozzáértő véleményéről volt szó, aki a lemezzel hallgatva a meséket írta azt, amit írt. Ez pedig mindenképpen odaillett volna a legjelentősebb Fedics-mesekötet jellemzéseinek közé.

Hogy Stefanović magyar nyelvtudását azzal el lehetett volna intézni, hogy „keveset értett magyarul”, abban nem vagyok biztos. Éppen abban az esztendőben, amikor Ortutay Fedics-könyvének bevezető tanulmányát írta, Stefanović a *Magyar Nemzet* munkatársának adott interjút, s abban a következő megállapítás olvasható: „ez a kiváló szerb költő és tudós magyarul kitűnően ért, bár nem beszéli folyékonyan nyelvünket”.⁵³ A harmadik véleményt Szeli Istvánnál olvashatjuk egyik tanulmányában: „a három fordító közül csak Stefanović nem tudott magyarul, illetve nem annyira, hogy egyedül akár csak kísérletet tehetett volna is egy ilyen alkotás fordítására”.⁵⁴ Szeli nem beszélgetett magyarul Stefanovićyal, a másik kettő azonban minden kétséget kizáróan igen. Felmerül tehát a kérdés: mikor találkozott, illetve beszélgetett Ortutay Stefanovićyal, hogy annak magyar nyelvtudásáról idézett elmarasztaló véleményét kialakíthatta? Ezúttal is az a véleményem – most már meggyőződésem –, hogy Svetislav Stefanović látogatta meg Ortutayt 1939 februárjában, s invitálta meg a belgrádi szlavisztikai kongresszusra. S a legvalószínűbb az is, hogy saját cikkéről s a benne szereplő Fedics-vonatkozásokról maga Stefanović értesítette Ortutayt, s valószínűleg a cikket is elküldte neki. Ennek egyszer érdemes lenne utánajárni az Ortutay-hagyatékban és -levelezésben.

⁵² ORTUTAY 1940. 93. Ortutay Stefanović cikkének címét pontosan idézi (fonetikus magyar átírásban), lelőhelyét azonban hiányosan adja meg. Annak alapján a cikket reménytelen volt megtalálni, még ha kereste volna is valaki. A pontos adatok alapján (STEFANOVIĆ 1939., újraközölve: STEFANOVIĆ 2009. 219–222.) azonban megtalálható. Az eredeti közlés alig vehető kézbe, hisz a lap, ahol megjelent, ma már nagyon ritka. Még az újvidéki Szerb Matica Könyvtárban sincs meg a keresett szám. Magam is csak Tamara Grujić népköltészeti kismonográfiájában találok először a cikk tartalmának ismertetésével (GRUJIĆ 2006. 135–137.), de magát a dolgot csak az újraközlés után vehettem kézbe. Az a gyanúm, hogy rajtam kívül magyar folklorista ez idáig nem is olvasta.

⁵³ JUNG 2009. II. 73.

⁵⁴ SZELI 1969. 93. (A Tragédia délszláv képe című tanulmányban.)

A másik fontos adat a belgrádi és pesti folklórkutató kapcsolatáról az a naplőbejegyzés, amely Ortutaynál olvasható 1940. szeptember 26-án: „Ma délután találkoztam Svetislav Stefanovićcsal, aki pár napra jött, láthatóan hivatalos küldetésben Belgrádból. Talán a magyar hangulat tanulmányozására: el akarjuk-e foglalni a mi részünket Jugoszláviából is?” Továbbá: „Ismét emlegette a boldog Közép-Európa okos lehetőségeit, de maga is fanyarul megjegyezte, hogy erre a politikai gondolatra az érdekelt hatalmak csak akkor gondolnak, mikor ismét megvalósíthatatlan.” Majd: „Ideges és szomorú volt. Bizony, nem tudtam mivel vigasztalni.”⁵⁵

Mivel ebben a dolgozatban a folklorista Ortutay Gyula és a folklorista Svetislav Stefanović kapcsolatának eredtem nyomába, Ortutay politikai fejtegetéseit nem idézem, s nem helyezem el a kor európai kontextusában. Néhány kérdés azonban megfogalmazható az idézett pár mondattal kapcsolatban is. Mit jelent az, hogy „ismét emlegette a boldog Közép-Európa okos lehetőségeit”? Korábban mikor emlegette? Nem arról van szó ismét, hogy Ortutay korábban már találkozott Stefanovićtyal, s akkor is szóba került Közép-Európa? Idézzük csak fel, hogy mit írt Ortutay naplőjába 1939. február 10-én: „ha Közép-Európa népei úgy megértenék egymást tárgyalásztalainknál, mint mi a feketekávé mellett, jó lenne Európának”.⁵⁶ Csak azon a helyen látogatóját Mihail Stevanovićnak nevezte.

A másik kérdés az, hogy a belgrádi folklorista ilyen kényes kérdés kapcsán (a trianoni döntés alapján Jugoszláviának juttatott Délvidék várható magyar visszacsatolásának ügye) bizalommal fordulhatott-e egy ismeretlen budapesti folkloristához? Stefanović megkeresése azt a meggyőződésemet erősíti, hogy 1940 szeptemberében nem az ismeretlen Ortutayt kereste meg, hanem az ismerőst, akivel korábban is találkozott, akinek népmesekeutatásairól egy évvel korábban írt, s akivel korábbi találkozásuk során már eszmét cseréltek Közép-Európáról is.

Egyébként találkozásaik alkalmával csak magyarul beszélgethettek, hisz Ortutay nem beszélt (akkor sem) más nyelven⁵⁷, legfeljebb az angolul kifogástalanul beszélő Stefanović és az angolul akkor még (és később is) csupán alig tudó Ortutay akkor válhattak át az angolra, ha magyarul nem értették meg egymást. Stefanović a német nyelvet is kitűnően bírta, hisz orvosi tanulmányait németül végezte Bécsben, Ortutay pedig a né-

⁵⁵ ORTUTAY 2009. 204.

⁵⁶ ORTUTAY 2009. 46.

⁵⁷ Ortutay egyik legközelebbi tanszéki folklorista munkatársa, Katona Imre írja ennek kapcsán: „üléseket vezetett, felszólalt, terveket nyújtott be, természetesen mindig megfelelő szakmai tolmácsolás segítségével, hiszen nyelveket nem tudott”. KATONA 1990. 39.

metet ugyanúgy bírta, mint az angolt, vagyis törte. Ortutay naplójának olvasói számtalan bejegyzést olvashatnak nyelvtanulása nehézségeiről és sokszor kilátástalan voltáról. Ennek ellenére a magyar és a szerb folklorista időnként a németet is használhatta, amikor Stefanović magyartudása vagy Ortutay angoltudása sem bizonyult elegendőnek.

Zárva végül ezt az évfordulós dolgozatot, azt tudom megállapítani, hogy Ortutay és Stefanović legalább két ízben találkozott egymással Budapesten a nagy balkáni világegés előtt, s az aktuálpolitikai kérdések mellett a folklór kérdéseiről is eszmét cserélt, s ennek nyomai mindkettőjük eddig ismert életművében is kimutathatóak.

Irodalom

BUDAY György–ORTUTAY Gyula

- 1935 *Székely népballadák*. A balladákat összeválogatta és magyarázta Ortutay Gyula. Fametszetekkel díszítette Buday György. Budapest

GRUJIĆ, Tamara

- 2006 *Narodna književnost u viđenju Svetislava Stefanovića*. Kikinda

JUNG Károly

- 2009 Egy szerb Madách-fordító elfelejtett magyar–délszláv kapcsolattörténeti kutatásai. Svetislav Stefanović és magyar kötődései. I. rész: *Híd* 73(2009) No 9. 42–68., II. rész: *Híd* 73(2009) No 10. 49–79.

KATONA Imre

- 1990 *Az idő mérlegén*. Ortutay Gyula életműve. Életjel Miniaturák 45. Szabadka

MADAČ, Imre

- 1940 *Čovekova tragedija*. Preveo Svetislav Stefanović. Beograd

ORTUTAY Gyula

- 1937 *Bátorligeti mesék*. Ortutay Gyula gyűjtése. Buday György rajzaival. Hungária Könyvek 4. Budapest
- 1938 Népmese, népdal – néprajzi hanglemmez. In: *Ortutay Gyula: Fényes, tiszta árnyak*. Budapest, 1973. 60–78.
- 1938a Néprajzi hanglemmek. *Magyar Nyelv* 34(1938) 169–172.
- 1939 A mesemondó Fedics Mihály. In: *Ortutay Gyula: Halbatatlan népköltészet*. Budapest, 1966. 348–363.
- 1940 *Fedics Mihály mesél*. Bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel kíséri Ortutay Gyula. Új Magyar Népköltési Gyűjtemény I. Budapest
- 2009 *Napló I. 1938–1954*. Pécs

STANKOVIĆ, Bogoljub (priredio)

- 2008 *III. Međunarodni kongres slavista (Beograd, 18–25. IX. 1939)*
Reprint-izdanje materijala neodržanog kongresa. Beograd

STEFANOVIĆ, Svetislav

- 1933 *Studije o narodnoj poeziji*. Sabrana dela Svetislava Stefanovića III i IV knjiga. Beograd
1935 Dalji prilozi legendi o zidanju Skadra. Mađarske varijante legende. *Prilozi proučavanju narodne poezije* 2(1935) No 2. 173–184.
1939 Za bolje proučavanje narodne poezije. *Jugoslovenska stručna štampa* 1939. III. 8. No 6–7.
2009 *Širim horizontima*. Prilozi izučavanju narodne književnosti (1900–1944). Izbor i predgovor Tamara Grujić. Kikinda

SZELI István

- 1969 *Utak egymás felé*. Újvidék

VIKÁR Béla

- 1943 Erdélyi út a fonográffal. In: *Gunda Béla (szerk.): Emlékkönyv Kodály Zoltán hatvanadik születésnapjára*. Budapest, 1943. 88–96.